

Victor Lund Shammas

Den kritiske venn

Liv Finstad,
Hva er politi.

Oslo: Universitetsforlaget 2018.

Liv Finstad har skrevet en kort bok om politiet. Før dette har Finstad skrevet en lang bok om politiet, *Politiblikket*. Tråden fra denne lengre boken om politiet tas også opp i denne kortere boken, *Hva er politi*. Finstad har vært professor i kriminologi ved Universitetet i Oslo siden år 2000, bystyreprerentant for Rød Valgallianse på 80-tallet, kjørt taxi på 70-tallet, tatt journalistutdanningen i 1971, og vært aktiv i Kvinnefronten, ifølge en biografisk note fra UiO. Det er med andre ord duket for en *radikal innføring* i spørsmålet om *Hva er politi* (denne underlige tittelen uten spørsmålstejn). Eller?

«Politiblikket er utviklet på gata», skriver Finstad. «Det er derfor politiet ikke har *sett* vold i nære relasjoner, korrupsjon, overgrep mot barn og arbeidslivskriminalitet» – man kunne lagt til økonomisk kriminalitet, miljøforbrytelser og krigsforbrytelser – «like godt som narkotikasalg og potensielle tyver» (s. 105). Politiet befinner seg først og fremst på gateplan og ser følgelig gatekriminalitet. Ingen av de ansvarlige for finanskrisen i 2007–2008 (i den grad årsakene var individuelle) ble dømt for det. Krafttraderen Einar Aas, som skuslet bort en milliard kroner på Nasdaq-børsen, og måtte reddes av norske storbanker (og dermed norske boliglånskunder), får beholde villaen i Grimstad til 20 millioner kroner, og blir ikke straffeforfulgt for finansakrobatikken sin. Og så videre.

Hva skjer så med all den kriminaliteten som foregår bak lukkede dører, i hjemmet, i ulike bedrifter, i «maktens korridorer»? Den teller ikke, eller teller mindre. Den blir ikke registrert av politiblikket. *Crimes of the suites* versus *cri-*

mes of the streets, kalles det gjerne i forskningslitteraturen. Gjerningspersonene slipper unna. Politiet er en institusjon som ser, som hvileløst skuer og observerer, men den anlegger et *selektivt blick* på virkeligheten. Derfor er fengslene fylt med småkjeltringer, ikke finansspekulanter, tidligere presidenter og andre løm-ler.

På grunn av politiets selektive blick har også ulike samfunnsgrupper radikalt ulike oppfatninger av politiet. Enhver relasjon til politiet er samtidig en kroppslig relasjon, en følelse av å bli sett, kanskje til og med beglodd, eller oversett. Dermed har vi å gjøre med en bestemt *polisier fenomenologi*. Politiet fremstår eksempelvis på én måte for hvite, norske kvinner. Politiet ser dem sjeldent som et problem, som en «populasjon» som må disiplineres og overvåkes; og kanskje er nettopp dette problemet for denne gruppen: at de ikke blir sett, i betydningen *tatt på alvor*. (Mer enn 80 prosent av alle voldtekstansmeldelser henlegges.) På den andre siden: Politiet ser annerledes ut for minoritetsetniske menn. Politiet ser dem som et problem, som nettopp en gruppe som må disiplineres og overvåkes, en risikofaktor som må kontrolleres. I motsetning til majoritetskvinnen blir minoritetsmannen sett så alt for godt av politiet. Finstad nevner en SSB-studie fra 2009 som viste at 24 prosent av unge «innvandrer menn» (som riktignok hadde levd hele livet i Norge, og som dermed ikke bør regnes som «innvandrere»), var blitt stoppet og kontrollert av politiet *i løpet av ett år* – sjokkerende lesning.

Den ene gruppen er underbelyst, den andre overbelyst. Hver kategori har sin erfaring av politiets «sannhet» og vil følgelig skrive sin egen versjon av denne.

Finstad anerkjenner mye av dette og er alt for godt bevandret i den relevante forskningen til å la slike ting unnslippe sitt eget blick, et metablick på politiblikket. Men det er likevel noen åpenbare problemer med fremstillingen. Et sted skriver Finstad at det ikke er hensiktsmessig at politiet bør gjennomføre vesken til en «gammel dame» på leting etter narkotika. Men hvorfor ikke? Det er nettopp denne lettvinde aksepten av «selvfølgeligheter» som gjør at visse kategorier «over-overvåkes», andre «under-overvåkes». Den amerikanske sosiologistudien *Dorm Room Dealers. Drugs and the Privileges of Race and Class* gir et godt eksempel på dette, riktignok med utgangspunkt i andre kategorier: Politiet ser det som en «selvfølge» at hvite universitetsstudenter ikke trenger å bli kontrollert for narkotika, noe som lar dem drive med nettopp en storstilt omsetning av narkotika og slippe unna straff.¹ (Amnesty International har vist at afroamerikanske 18-åringer i USA har en 10 ganger større sannsynlighet for å bli arres-

tert for narkotikakriminalitet enn hvite 18-åringere, selv om begge grupper bruker og selger narkotika i tilnærmet like stort omfang.)

Mot prediksjon

Det er på grunn av slike problemstillinger at Bernard E. Harcourt, jusprofessor ved University of Chicago, har argumentert for at politiet nettopp bør randomisere letingen etter narkotika, våpen, og andre ulovligheter – fordi kategoriene de er utstyrt med, et blikk fylt med hele profesjonens forutinntattheter, nettopp viser seg ikke å speile underliggende kriminalitetsmønstre.² Politiet tror de vet så alt for godt, men ser seg blinde på sine egne fordommer. «Gamle damer» begår også kriminalitet. Og hvite menn smugler også heroin: Hvor mange etnisk norske heroinsmuglere har vel ikke sluppet gjennom politiets kontrollnett i kjølvannet av politiets etnisk målrettede innsats mot «vestafrikanske» smuglere på 2010-tallet? (Ni nigerianere ble i 2012 dømt for innførsel av narkotika etter at politiet hadde avlyttet 148.000 telefonsamtaler.)³

Selv om Finstad er nokså kritisk til deler av politiets virksomhet, slipper de likevel litt for billig unna en del steder. Problemer gattes over – til politiets fordel. Finstad kaller seg selv en «kritisk venn» av politiet (s. 17). Men det er ikke samfunnsvitenskapens rolle å bli venn med studieobjektene sine. (Det er selvsagt ikke et selvstendig poeng å gjøre seg selv upopulær heller.) I møte med mektigere aktører bør målet snarere være den «kritiske kritikk», for å si det med Marx, ikke den kritiske vennlighet. Den kan man spare til møter med middagselskaper og marginaliserte samfunnsgrupper.

Politiets problematiske sider synes først og fremst å gjøre seg gjeldende andre steder enn her i Norge, ifølge *Hva er politi*: Man kan si mye vondt om politiet, mener Finstad, men først og fremst i andre land, som USA, Frankrike, Storbritannia og Sverige. Vi får en del litterære skildringer av «nyheter som jevnlig kommer fra for eksempel USA eller fattige drabantbyer i Paris»: «Bil-

¹ A. Rafik Mohamed og Erik D. Fritsvold, *Dorm Room Dealers. Drugs and the Privileges of Race and Class*. Boulder: Lynne Rienner Publishers 2010.

² Bernard E. Harcourt, *Against Prediction. Profiling, Policing, and Punishing in an Actuarial Age*. Chicago: University of Chicago Press 2007.

³ Aftenposten.no, «Politiet avlyttet 148.000 telefonsamtaler for å felle nigeriansk narkobande», 16. juni 2012. <http://www.aftenposten.no/norge/i/zGgW1/Politiet-avlyttet-148000-telefonsamtaler-for-a-felle-nigeriansk-narkobande>.

branner og butikkplyndring. Gater innhyllet av tåregass, et politi kledd i fryktinngytende krigsmundur [og] beskyttet i pansrede kjøretøy», osv. (s. 7). Eugene Obioras dødsfall i forbindelse med en politipågrepelse på et sosialkontor i Trondheim i 2006, er på sin side relegert til en fotnote, betegnende nok – er minoritetsmenneskets skjebne i Norge dømt til å forbli en fotnote til hovedfortellingen? – med en vag relativisering av det faktum at norskafricanske Obiora ble kvelt av Sør-Trøndelags politidistrikt: «Obiora-saken ble en symbolsak for svært ulike syn på hvordan norsk politi skjøtter sin samfunnsrolle, særlig overfor personer med minoritetsbakgrunn» (s. 146, note 1).

Vi får også vite lite om Politiets utlendingsenhet, og de mange tusen tvangsutsendingene de står for: hele 5434 personer i 2017.⁴ En kort bok kunne likevel funnet plass til (eksempelvis) sju år gamle Massoud Mosavi som ble deportert fra Norge. *New York Times* dekket saken i 2016: «Massoud og familien hans hadde tilbragt de siste fire-og-et-halvt årene i Norge. På fredag 12. august, uten forvarsel, kom det norske politiet til hjemmet deres kl. 2.30 [på natten], la Massouds foreldre og storebroren hans Javed [...] og tok dem alle med til et utlendingsinternat [*detention center*].»⁵ Avisen påpeker samtidig at Norge nå har et av de hardeste asylregimene, håndhevet av politiet, i Europa: «Nitti prosent av afghanske asylsøknader avslås som ugyldige [i Norge] [...] sammenlignet med 40–50 prosent i de fleste europeiske land.» Dette er også en del av sannheten om det norske politiet, politiet som en delegert myndighet, på vegne av en statspolitikk. Finstad kaller dette betimelig nok for politiets «janusansikt», som på den ene siden skal «tilføre goder som rettssikkerhet og trygghet», på den andre siden «påføre onder» som «repressiv kontroll» (s. 34). Men leseren må få se disse repressive sidene, hvis de ikke bare skal forbli tannløse abstraksjoner. Dermed er politiets bruk av voldsmakt eufemisert i den noe usmakelige kapitelloverskriften, «Om autoritet: Når politiet hever dirigentstokken» (s. 43). Jeg skal huske på dette med «dirigentstokken» neste gang jeg blir køllet ned av politiet i et demonstrasjonstog: Kanskje smerten vil avta raskere.

Istedenfor får vi vite at Frontex, EUs hyppig kritiserte grensekontrollmyndighet, er fylt med mennesker som bryr seg, som kjenner samvittighetskvalenes stikk; for selv om den «streng kontrollen» påminner om «overvåking og mili-

⁴ Politiet, *Politiets årsrapport 2017*, s. 2. <https://www.regjeringen.no/contentassets/80197702ddb144e8a016a040e656751f/arsrapport-2017-politidirektoratet.pdf>.

⁵ *New York Times*, «A Deported Afghan Boy Returns to a Land Nothing Like Home», 12. november 2016, <https://nyti.ms/2erqDy8>.

tarisering», snakker samtidig «politifolkene engasjert om menneskerettigheter og humanisme» (s. 37). Dette er vel det Slavoj Žižek mener med at selvets narrativer i stor grad er livsløgnere: «Sannheten ligger snarere på utsiden, i det vi gjør.»⁶ Sannheten om Frontex ligger ikke i de individuelle politibetjentenes bekymringer eller hjertevarmende retorikk om menneskerettigheter: Sannheten er at de stenger ute millioner av mennesker. Kanskje dette er den rette politikken, kanskje er den gal; men det er et politisk, ikke et polisiært, spørsmål, ei heller et spørsmål om individuell samvittighet. Kanskje er faren med å studere politiet på tett hold at man ender opp med å bry seg for mye om politiets selv-presentasjon.

Politi og politisk økonomi

Finstad er på sitt beste når hun anerkjenner at politiet ikke er rett instans til å håndtere sosiale problemer. Når et samfunn velger å mobilisere politiet for å løse sine mest grunnleggende problemer, er det allerede for sent. Løsningen vil som oftest være panikkartet og ubehjelpelig: «Den viktigste institusjonen når det gjelder å forebygge og bekjempe kriminalitet, er ikke Politidirektoratet, men Stortinget.» (s. 33) Politisk økonomi, ikke politiet: Dette var hele tiden sosialdemokratiets svar på sosial uorden og kriminalitet, helt siden 1930-tallet. I 1933 holdt den svenske sosialdemokratiske statsministeren Per Albin Hansson en tale der han understreket at «det mest nødvendige ikke var nye lover, strengere straffebestemmelser eller flere politifolk, men å lindre dagens nød og trygge landets fremtidige forsørgelse».⁷ Dermed er det ytterligere bekymringsverdige at politiet selv har sluttet å legge den strukturalistiske, politisk-økonomiske modellen til grunn for sin egen virksomhet: I en studie av oslopolitiets årsrapporter fra 1950 til 2008 viser kriminologiprofessor Heidi Mork Lomell at politiet på 1950-tallet ikke mente de kunne «gjøre så mye fra eller til med kriminalitetsutviklingen, for den har sammenheng med sosioøkonomiske, kulturelle og strukturelle forhold i samfunnet»; på 1990-tallet er ikke denne analysen lenger like fremtredende, og politiet begynner å se på seg selv, og ikke velferdsstaten, som en viktig årsaksfaktor for hvorfor «kriminalitetstallene går opp eller

⁶ Slavoj Žižek, *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso 2009, 40.

⁷ Per Albin Hansson, «Land skall med lag byggas», i Rolf Edberg (red.), *Demokratisk linje. Tal och artiklar av Hjalmar Branting og Per Albin Hansson*. Stockholm: Tidens förlag 1948, 187.

ned» (s. 30). Det taler i Finstads favør at selv etter årtier som politiforsker, er ikke disse grunnleggende materialistiske innsiktene tapt av syne.

Hva så med politiets økende grad av usynlige makt – en biologisk, teknologisk og symbolsk makt – fra DNA-registre til overvåkning av datatrafikk, elektroniske databaser og overvåkningskameraer? Disse er nærmest fullstendig fraværende i boken, bortsett fra når Finstad oppfordrer politiledelsen til å rekruttere aktivt blant «nerdene» – for å styrke evnen til å kontrollere elektronisk trafikk («Rekrutter dem som har en over gjennomsnittet god forståelse av det moderne kriminalitetsbildet i kombinasjon med avansert datakompetanse», s. 118).

Finstad videreformidler et paradigme som ser politiets maktbruk først og fremst som en fysisk, ikke symbolsk makt. Dette kommer til syne i den nokså ukritiske gjengivelsen av politiets såkalte «maktpyramide» (s. 46), et diagrammatisk overblikk over maktmidlene politiet disponerer. Nederst på pyramiden er «tilstedeværelse/presentasjon (symbolsk makt)», høyere opp i viktighet er midler som «verbal makt» og «langkølle og teleskopbatong», før pyramiden slutter med «skytevåpen», helt øverst: «Skytevåpen er det ultimate maktmiddel.» (s. 46) Men er det virkelig det? Det høres jo unektelig rimelig ut: Knapt noe kan vel være mer alvorlig enn å skulle skyte eller å bli skutt. Men få folk skytes av politiet. (Det blir kanskje flere nå som politiet ivrer etter bevæpning, noe Finstad stiller seg svært kritisk til; det er noe hun ikke nøler med å kalle en «militarisering av politiets framreden», s. 128.) Langt viktigere er kanskje den usynlige, overvåkende makten, den som regulerer kropper i det daglige, og som har tiltatt i kraft de seneste årene: I 2016 ble det kjent at Kripo sitter på DNA-profilene til 85.000 mennesker, en økning fra 323 personer i 2000.⁸ Når dette kobles opp til sporing av mobiltrafikk via basestasjoner, blir politiets kontrollmuligheter deretter. I 2010 ble 100 menn innkalt til DNA-tester i Bergen. Alt dette blir lansert i frivillighetens tegn, men en slags autoritær frivillighet: «Politiinspektør Isachsen understreker [...] at det er frivillig å avgi DNA-prøve, men at de vil følge opp de som nekter å la seg teste spesielt [...]»⁹ Kanskje er skremselfildene av Kinas «sosiale kredittsystem» som er blitt lansert i media det

⁸ Aftenposten.no, «85 000 profiler registrert i DNA-registeret til Kripo – Politiet har fått gjennombrudd over 860 ganger så langt i år», 12. juli 2016. <https://www.aftenposten.no/norge/i/Ebldl/85-000-profiler-registrert-i-DNA-registeret-til-Kripo---Politiet-har-fatt-gjennombrudd-over-860-ganger-sa-langt-i-ar>.

⁹ <https://www.dagbladet.no/nyheter/100-menn-innkalt-til-dna-test-i-bergen/64350762>

siste året, nærmere vår egen virkelighet enn vi liker å tro. Her spiller politiet en viktig rolle som pådriver, slik kriminologiprofessor Katja Franko Aas har vist.¹⁰

Finstad unngår å diskutere ulike problemstillinger knyttet til politiet som en selvstendig politisk aktør. Gir man en institusjon 20 milliarder kroner i året, vil den også produsere ulike ideologiske fortellinger som er ment å forme resten av samfunnet. Dermed hyller Finstad politifolkene som deltok i en Europride-markering i 2005, der det «utspilte seg rørende scener» og «ni politifolk i uniform» deltok i toget gjennom Oslos gater (s. 22). Men er det ikke problematisk at uniformert politi deltar i verdiladede markeringer? Dette kommer ikke så godt til syne når det dreier seg om noe de aller fleste av oss kan enes om – viktigheten av LHBT+-rettigheter. Men hva med når 4000 uniformerte politifolk demonstrerer mot regjeringen, slik de gjorde utenfor Stortinget i 2009?¹¹ «De gir assosiasjoner til statskupp», sa Venstre-lederen Lars Sponheim.¹² Blitz-huset valgte å markere det hele på fantastisk ironisk, nærmest situasjonistisk vis: De leide seg selv inn som demonstrasjonsvakter – for å passe på politiet. Poenget er at dette bare er den aller mest synlige spydspissen av en politisk selvbevisst styrke som tidvis ivrer etter å agere som selvstendig politisk aktør. Og dette må demokratiet på en eller annen måte håndtere.

Noe av problemet er at istedenfor å fokusere på slike dilemmaer, anlegger Finstad delvis et *insider*-perspektiv, med tilsynelatende politipedagogiske formål: «Å utvikle gode praksiser om hvordan politiet kan arbeide systematisk, ønsker jeg [...] varmt velkommen» (s. 114). Det er lett å se at boken kan fungere som pensumtekst ved Politihøgskolen («[...] jeg har tatt til orde for nasjonal erfaringslæring og framhevet at politiet i større grad må utvikle og dele eksempler på beste praksis», s. 113). Den har visstnok fått rosende omtaler i bransjeblader som Politilederen.no og Politiforum. Men blir det kritisk samfunnsvitenskap av slikt?

Fraværet av en personlig erfart følelse av at det er noe galt med politiblikket, som man kanskje må ha kjent på kroppen for å virkelig forstå det, er muligens noe av det fenomenologiske bakteppet for denne bokens svakt pro-polisiære

¹⁰ Katja Franko Aas, «From narrative to database: Technological change and penal culture», i *Punishment & Society* 6(4), 2004.

¹¹ NRK.no, «Politiet får kampstøtte», 9. april 2009. <https://www.nrk.no/norge/politiet-far-kampstotte-1.6561810>.

¹² TV2.no, «– Politidemonstrasjon minnet om statskupp», 2. april 2009. <https://www.tv2.no/a/2658361/>.

slagside. Finstad synes å ha blitt påvirket i en viss grad av feltet sitt, kanskje til og med blitt fanget av det. Det er en vanlig, høyst forståelig, *allzu menschlich* skjebne for etnografer, der man gjerne lander på politiske tautologier av typen «riktig bruk av medisinen politi er et ubestridt gode» (s. 41) – en tautologi fordi det ikke sier noe annet enn at det som er riktig (men brukt i betydningen «godt»), er godt: godt = godt. Politiets problematiske «*stop and frisk*»-politikk, som er blitt behørig kritisert internasjonalt, formidles av Finstad med det mer nøytralt klingende «stopp og sjekk» (s. 69): Mens «*frisk*» på engelsk innebærer en aktiv visitasjon, et inngrep, fremstår det å bli «sjekket» som en, språklig sett, uproblematisk sak. Finstad beskriver seg selv som «feltforsker i politiet» (s. 58) – denne preposisjonsbruken, denne «i» politiet, er kanskje betegnende. Som nettopp en slik feltforsker «i» politiet, skriver Finstad, «slutter jeg [...] aldri å forundre meg over hvor idiotiske, kranglete og utaktiske enkelte publikummere kunne være» (s. 58). Man bør merke seg dette «publikummere», dette byråkratiske ordet, og denne moralske dommen, «idiotiske»: Men kanskje er det ikke irrasjonelt å krangle med politiet, å sette seg på bakbena, å kaste rusk i maskineriet? Hvorfor ellers velger demonstranter å la seg bli slept avgårde? Hvorfor reiser de seg ikke og fjerner seg selv fra stedet på egenhånd?

Det ligger mye kraft i det å nekte å adlyde. Foucault forstod dette (han opptrer merkelig nok ingen steder i denne boken): Didier Eribon skildrer Foucaults møte med Spanias autoritære politistyrker, som prøvde å arrestere Foucault idet han demonstrerte mot Franco-regimets dødsdommer over opposisjonelle på 1970-tallet. Hele Foucaults legeme spenner seg, skriver Eribon, og han utviser en nærmest dyrisk passivitet, han er som en spent bue og utviser en voldsom, *aktiv passivitet*.¹³ Ikke noe idiotisk med det. Lydighet, ikke ulydighet, er sivilisasjonens største problem i dag.

Etter interpellasjon

Likevel er det mye bra i *Hva er politi*. Det er en kort bok, og det er aldri lett å behage alle tenkelige og utenkelige lesergrupper når man har få ord til rådighet. Finstad har rett i at vi vet for lite om politiets aktiviteter i Norge. Som hun påpeker, er det skremmende at vi ikke vet hvor ofte «batong, OC pepperspray, gass-

¹³ Didier Eribon, *Michel Foucault*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1991, 265.

våpen og håndjern» brukes av politiet (s. 48). Man fører ingen statistikk, til forskjell fra fengselsvesenet, der jeg med letthet kan finne ut at Kriminalomsorgen i 2016 brukte håndjern mer enn 1300 ganger, avfyrte tåregass 14 ganger, og brukte skjold 76 ganger (formodentlig i konfrontasjon med gjenstridige fanger). Gjengivelsen av samtaler mellom politiet og ungdommer som blir «tauert» inn, trenger ikke ytterligere beskrivelser for å forstå at politiet ofte opptrer grovt autoritært: «Hørte du hva jeg sa!» – «Jeg har ikke rota en dritt her!», svarer en av ungdommene – «Hørte du hva jeg sa! [...] Hør på meg!!» osv. (s. 51–52). Og Finstad ser med bekymring på hvordan etniske minoriteter blir gjenstand for hyppige kontroller av politiet, med alt hva det innebærer av slitasje på voldsmaktens legitimitet.

Men boken kunne gjerne skrudd til litt mer: I stedet for blir vi fortalt at «mye er blitt bedre» (s. 100). Vel, si det til de mange tusener av afghanerne som er blitt tvangsutsendt med politimakt til et NATO-utbombet land. Si det også til groruddalsguttene Sami (19) og Emmanuel (20), som ble ydmyket av «flere politibetjenter» som «ransaket og tok bilde» av dem en lørdagskveld på en McDonald's-restaurant på Grorud i februar 2018: «De tok oss med inn på toalettet. Det var veldig ubehagelig, og vi ville bare forlate restauranten etterpå, men det fikk vi ikke lov til», sa Sami til journalisten som intervjuet ham i etterkant.¹⁴ Finstad skriver riktignok et helt kapittel om «stopp og sjekk» av etniske minoritetsungdommer, men går likevel ikke så langt som Bernard E. Harcourt, som mener at selve ideen om målrettede intervensjoner ikke bare er prinsipielt problematisk, men også lite hensiktsmessig, fra et rent nytteperspektiv: Kriminalitet finnes ikke bare der politiet på forhånd tror den befinner seg.

Kanskje er politibetjenter flest blitt bedre utdannet. Men vi lever fortsatt i interpellasjonens tidsalder. Alle våre kriser og kommende katastrofer, fra klimaødeleggelser til finanskriser, viser at det er knyttet helt grunnleggende eksistensielle risikoer til det å skulle adlyde myndighetenes tiltaleformer. Kanskje vi heller må lære oss å snu ryggen til dem.

¹⁴ Dagbladet.no, «Raser etter ransaking og fotografering: – Ydmyker guttene», 4. februar 2018. <https://www.dagbladet.no/kultur/raser-etter-ransaking-og-fotografering---ydmyker-guttene/69408262>.